

ekonomického růstu, na něž naráží kapitál, jsou vydány za všeobecná, přirozená omezení výrobních sil. 2. Současná krize postihuje nejen kapitalistický systém, nýbrž celé lidstvo, má jít o krizi společensky neutrální.“ (s. 51)

H. Maier odhaluje nesprávné postavení problému v těchto zprávách: není v tom, že za určitých historických situací se vytvářejí „uzlové problémy“ a jisté hranice rozvoje lidských produktivních sil. Spočívá v tom, do jaké míry výrobní vztahy (rozhodující pro vytváření prostoru rozvoje výrobních sil) jsou schopny vypořádat se s potížemi a „zajistit další rozvoj výrobních sil“ (s. 55).

Positivní marxistické překonání kritizovaných přístupů je naznačeno ve všech částech práce. Někdy to vede i k určitému opakování myšlenek, což však není na závadu a je čtenářsky účelné. Koncentrovaně jsou otázky překonání nesprávných „maltuziánských“ výchozích koncepcí rozebírány v poslední části jako „problémy zajištění efektivního růstu a růstu orientovaného potřebami v rámci socialistické ekonomiky“, jakož i v části „Komunismus a jeho první fáze socialismus jako ztělesnění nového stupně ekonomické racionality“.

V závěrečné části rozpracovává H. Maier otázky správného určování nutného tempa ekonomického růstu za socialismu, což chápe jako „hlavní problém teorie i praxe socialismu“ (s. 82). Originálním způsobem stanoví kritéria celkového charakteru reprodukčního procesu, extenzivní a intenzivní cesty rozvoje hospodářství. Zcela jasně a přesvědčivě ukazuje, že „hranice růstu“ nejsou necitlivé ke konkrétně panujícím „výrobním vztahům“. Hranice růstu kapitalismu nejsou hranicemi růstu všeho lidstva. Řešení „globálních problémů“ v ovzduší trvalého míru a plánovitě mezinárodní spolupráce může přispět k překonání některých omezení současného období vývoje.

Vladimír Pernica

Sborník dokladov. Meždunarodnyj simpozium „Sistěma socialnyh pokazatel'ej kak osnova socialnogo planirovanija“ (Sborník referátů. Mezinárodní symposium „Soustava sociálních ukazatelů jako základ sociálního plánování a prognózování“)

Sofia, Sociologický ústav Bulharské akademie věd, Institut sociálního řízení při ÚV BKS, 218 s.

Bezmála po dvou letech vyšel sborník referátů z mezinárodního symposia *Soustava sociálních ukazatelů jako základ sociálního plánování a prognózování*, které se konalo ve dnech 25.–27. září 1978 ve Varně. (1) Bulharští pořadatelé vydali práci v ruském jazyce. Přitom náklad 300 exemplářů není v tomto případě nijak veliký. Vždyť tematika sociálních ukazatelů patří dnes, zejména v souvislosti s rozpracováním a praktickou realizací všech forem řízení sociálních procesů, jako jsou plánování sociálních procesů a sociální prognózování, k velmi aktuálním a perspektivním úkolům společenských věd ve všech socialistických zemích.

Těchto skutečností si byla plně vědoma pracovní skupina pro otázky sociálního plánování a prognózování při *Problémové komisi mnohostranné spolupráce akademii věd socialistických zemí „Vývoj sociální struktury socialistických zemí, sociální plánování a prognózování“* již při přípravách symposia. Celý průběh třídního jednání znovu potvrdil nesporný význam, který má v socialistických zemích problematika sociálních ukazatelů pro další rozvoj sociálního plánování. A nejen pro sociální plánování. I na této konferenci se ukázalo, jak těsně je tematika sociálních ukazatelů spojena například s metodologickými otázkami zjišťování a měření sociálních jevů, s teorií modelování sociálních procesů, se snahami o zdokonalování v praxi používaných soustav sociálně ekonomických informací a celého systému sociálně ekonomického řízení vůbec a dalšími okruhy aktuálních společenskovědních výzkumných úkolů.

Na sympoziu bylo předneseno celkem dvacet pět referátů. Sborník obsahuje šestnáct příspěvků, z nichž některé nebyly na konferenci předneseny. Z obsahového hlediska je lze rozdělit do těchto skupin:

I. Obecné teoreticko-metodologické otázky sociálních ukazatelů — jednalo se často o přehledy dosavadního vývoje problematiky sociálních ukazatelů buď v mezinárodním měřítku (Kutta, Bejazov), nebo v konkrétní zemi (Illner).

II. Sociální ukazatele jako informační základna plánování sociálního rozvoje — šlo o zobecnění prvních praktických zkušeností se soustavami sociálních ukazatelů v konkrétních sociálních plánech (řada československých příspěvků).

(1) Blíže viz například informaci M. Illnera: *Mezinárodní symposium o sociálních ukazatelích*. Sociologický časopis 1979, 15, č. 1, s. 125–126.

III. Sociologické výzkumy zaměřené na obecné sociologické kategorie (sociální struktura socialistické společnosti, socialistický životní způsob) jako důležitý zdroj informací pro soustavy sociálních ukazatelů (především domácí delegáti).

Do první skupiny nepochybně náleží hlavní referát celého sympozia, který přednesl František Kutta (ČSSR) a který nese ve sborníku název *Vybudování informační báze a systém ukazatelů plánovitého řízení sociálních procesů*. Autor si v něm hned úvodem všímá místa problematiky sociálních ukazatelů v současném mezinárodním výzkumu sociálního plánování a prognózování, zejména s ohledem na práci skupiny pořádající celé sympozium. Podává dále kvalifikovaný přehled vývoje a současného stavu tematiky sociálních ukazatelů ve světě, se zvláštním zřetelem na socialistické země a možnosti jejich vzájemné spolupráce. K tomu poznamenává, že efekt výsledků dosažených v oblasti teorie, metodologie a metodiky tvorby soustavy sociálních ukazatelů je nižší v důsledku různorodosti, odlišnosti a nedostatku koordinovanosti výzkumu. Proto je vysoce aktuální potřeba mezinárodní spolupráci integrovat a koordinovat (s. 13). Velký význam příkládá F. Kutta vytvoření soustavy ukazatelů „sociální neboli společenské efektivnosti“. Přitom shledává, že: „tak jako rozvoj společenské výroby představuje základ společenského rozvoje, tak také ekonomické ukazatele efektivnosti výroby jsou obecným základem systému ukazatelů sociální efektivnosti“ (s. 18). V závěru referátu zvýrazňuje zejména tyto čtyři skutečnosti:

1. Vytvoření komplexní soustavy sociálních ukazatelů je nemožné bez rozpracování otázek plánovitého řízení sociálních procesů.
2. Soustava sociálních ukazatelů je těsně svázána s modelováním sociálních procesů.
3. Má-li se zvyšovat úroveň soustav ukazatelů, je třeba systematicky rozpracovávat metodologické otázky měření sociálních jevů.
4. Rozvoj a využití soustav sociálních ukazatelů závisí na rozvoji informačních soustav a veškeré jejich kádrové, technické a organizační infrastruktury.

Z toho vyplývá i závěrečná trojjediná soustava dalšího výzkumu, která by měla zahrnout „soustavu sociálních ukazatelů a normativů; modelování sociálních procesů a rozpracování soustavy modelů plánu; využití automatizovaných systémů řízení v sociálním plánování a prognózování“ (s. 25).

Do skupiny obecných teoreticko-metodologických přístupů k sociálním ukazatelům dále patří příspěvek I. I. Čangliové (SSSR) *K otázce metodologie tvorby soustav ukazatelů sociálního rozvoje*. Autorka potvrzuje nutnost, aby soustavy sociálních ukazatelů byly soustavami ukazatelů sociálně ekonomických, neboť jde o postižení a plánování sociálně ekonomických procesů.

Stejně zaměřen je i referát H. Bergera (NDR) *O významu soustavy sociálních ukazatelů pro plánování a řízení společenského rozvoje*. Autor zvláště zdůrazňuje spojitost „tvorby ukazatelů neboli indikátorů základních sociálních procesů... s vytvářením databank sociologických dat, s intenzivním využitím matematicko-statistických metod, se standardizací metodických instrumentů a se vznikem sociální statistiky“ (s. 43).

Příkladem velmi precizního přehledu o vývoji problematiky sociálních ukazatelů v konkrétní zemi je stať M. Illnera (ČSSR) *Současné tendence a problémy výzkumu a využití sociálních ukazatelů v Československu*, v níž úvodem nechybí metodologické úvahy o vymezení celého tématu a diskuse základních metodologických otázek sociálních ukazatelů. V dalším výkladu si autor všímá různých přístupů k problematice: inventarizace a zhodnocení databází, sociální přehledy, modely sociálních ukazatelů, využití sociálních ukazatelů v informačních soustavách a v plánech sociálního rozvoje. V závěru jsou probrány některé aktuální problémy sociálních ukazatelů.

Příspěvek M. Minkova (BLR) *Podstata sociálního plánování a soustava sociálních indikátorů* rozebírá možnost využít v metodologicky náročném přístupu k sociálnímu plánování celé soustavy modelů, vycházejících z modifikované metody „input – output“, neboli „meziodvětvových bilancí“.

N. I. Alexejev (SSSR) prezentuje otázky *komplexní soustavy ukazatelů ekonomického a sociálního rozvoje pracovních kolektivů*. Zvláště cenné jsou příklady použití kvantifikovaného hodnocení některých cílových oblastí plánů sociálního rozvoje pracovních kolektivů.

Referáty G. Kostova (BLR) *O podstatě soustavy ukazatelů plánování sociálního rozvoje* a Z. Stajkova (BLR) *Časový rozpočet, sociální ukazatele a sociální plánování* shodně potvrzují význam časových rozpočtů pro tvorbu sociálních ukazatelů. Bulharští sociologové přitom vycházejí ze svých bohatých zkušeností s výzkumem a prognózováním časových rozpočtů, které provádějí na základě výsledků z rozsáhlých empirických výzkumů z let 1967, 1971 a 1976–1977.

Důležité otázky využití sociálních ukazatelů v ideologickém boji se věnuje stať C. Bejazova (BLR) *Sociální ukazatele a ideologický boj*. Přehledně jsou zde uvedeny

podstatné práce, které v této oblasti provedli buržoazní autoři v 60. a 70. letech spolu s ideologickými konsekvencemi, k nimž jejich výsledky vedly.

Začlenění problematiky sociálních ukazatelů do širšího rámce teoreticko-metodologických otázek sociálního plánování zdůraznila většina příspěvků. Samostatnou skupinu představují ty referáty v nichž jsou sociální ukazatele hodnoceny z hlediska prvních empirických poznatků a zkušeností se zaváděním sociálního plánování do řídicí praxe. M. Nebeský (ČSSR) se zabývá *některými problémy koncepce soustavy ukazatelů pro plánování sociálního rozvoje pracovních kolektivů v ČSSR*. Zkušenosti jak z komplexních programů péče o pracovníky, tak z experimentálního ověřování plánů sociálního rozvoje ve vybraných organizacích ukazují, že jednou z nejdůležitějších otázek je rozsah soustavy sociálních ukazatelů. Jde o to, jak s minimem ukazatelů maximálně pokrýt všechny podstatné stránky sociálního rozvoje.

Stejnému problému, tentokrát však v kontextu sociálního plánování a prognózování na úrovni teritoriálních jednotek, věnuje pozornost referát J. Mihalika (ČSSR) o *kvalitativních aspektech soustav sociálních ukazatelů sociálního plánování a prognózování teritoriálních jednotek*.

Závažnou otázkou využití sociálních ukazatelů při řízení vědeckotechnického rozvoje se zabýval V. Preller (NDR) — *Sociální indikátory řízení vědeckotechnického rozvoje v podnicích a kombinátech v NDR*. Zvláště v otázce postižení efektivnosti vědeckotechnické revoluce lze očekávat, že sociální ukazatele sehraji v budoucnosti velmi významnou úlohu.

Do této skupiny lze konečně ještě řadit dva referáty z Československa: L. Rýznara *Zkušenosti v plánování sociálního rozvoje středního článku řízení v ČSSR — problém ukazatelů* a O. Bíliny *Právní normy jako zdroj informací pro vznik soustav ukazatelů sociálního plánování*. V obou případech jsou prezentovány praktické zkušenosti s experimentálním zaváděním sociálních plánů v našich podmínkách.

Poslední, třetí skupinu referátů reprezentují ve sborníku jen dva příspěvky (bulharských delegátů). Práce Ž. Ošavkova o *jednotné soustavě sociologických informací* je v tomto ohledu reprezentativní ukázkou výzkumného zaměření bulharských sociologů. Ošavkov vychází ze svého pojetí sociologické struktury společnosti a odtud přistupuje k aktuální otázce tvorby jednotné soustavy sociologických informací jako součásti jednotné soustavy sociálních informací v celospolečenském měřítku. Jako příklad dílčího výsledku práce, nutně vycházející z modelového přístupu, uvádí soustavu sociologických informací zjištěných při několika sociologických výzkumech religiozity.

Příspěvek A. Atanasova *Empirické sociologické výzkumy při tvorbě informační báze sociálního plánování a prognózování* se zaměřuje na některé metodologické otázky sociologických výzkumů, jako jsou operacionalizace sledovaných sociálních jevů, konstrukce otázek apod.

Do sborníku nebyly zařazeny všechny referáty přednesené na sympoziu. Mezi nepublikovanými by se rozhodně našla celá řada těch, jež byly pro vlastní průběh jednání přínosem. Uveďme jen namátkou vystoupení bulharských akademiků V. Dobrijanova a E. Mateeva, z nichž první ve svém zahajovacím referátě upozornil na *obecné metodologické problémy sociálních ukazatelů a vytyčil možné etapy dalšího výzkumu*, zejména s ohledem na možnosti mezinárodní spolupráce, a druhý potom konfrontoval *sociologické přístupy k tématu s teorií a praxí národohospodářského plánování a funkcí státní statistiky*; W. Adamského, který podal přehled o *dosaavadním vývoji výzkumu sociálních ukazatelů v Polsku* a podrobněji se zabýval problematikou standardizace některých znaků (věk, profese) ve všech sociálně ekonomických výzkumech; maďarského delegáta Roberta Manchina, který na praktických zkušenostech ukázal *nutnost vycházet při tvorbě sociálních ukazatelů z dynamického modelu životního způsobu* a některé další referáty.

Vydání sborníku, stejně jako uspořádání vlastního sympozia byly nesporně významné kroky na cestě ke koordinovanému společnému výzkumu otázek sociálních ukazatelů v rámci akademií věd socialistických zemí. Je sice pravda, že se dosud plně nedaří zajistit účast všech stěžejních pracovišť a pracovníků, kteří se danou problematikou zabývají.⁽²⁾ Přesto zůstává recenzovaný sborník cenným dokumentem prvního většího setkání společenskovědních pracovníků akademií věd socialistických zemí zaměřeného k tematice sociálních ukazatelů, na němž se nejenom bilancovaly výsledky předchozí práce, ale kde byly také vytyčeny další směry výzkumu.

Miroslav Foret

(2) Jedním takovým týmem jsou například autoři významné kolektivní monografie *Issledovaniye postrojenija pokazatelej social'nogo razvitiya i planirovaniya*. Moskva, Nauka 1979.